

Prístup komunistických krajín k Rómom

Elena Marushiakova, Veselin Popov

Všeobecný rámec a špecifické črty | Sedentarizácia kočujúcich Rómov | Urýchlená integrácia | Kultúrne a historické dedičstvo | Organizácie – „Rómske hnutie“ v Juhoslávii | Integrácia a/alebo asimilácia

➤ *Koniec druhej svetovej vojny umožnil vznik toho, čo bolo oficiálne nazvané „socialistický tábor“, ktorý zahŕňal veľkú časť Európy, v ktorej žil značný počet európskych Rómov. V súčinnosti s novou komunistickou ideológiou sa v týchto krajinách odohrali spoločenské a ekonomické zmeny, ktoré ovplyvnili všetkých občanov, Rómov nevynímajúc. Napriek spoločným ideologickým základom prístup jednotlivých štátov k „Cigánom“ nebol identický, vyskytovali sa rozdiely, ktoré vychádzali aj z tradícií, aj z národných stratégií. Hlavným cieľom všetkých štátov bola integrácia do spoločnosti, ktorá v niektorých štátoch dosiahla úroveň snaha o asimiláciu.*

ÚVOD

Koniec Druhej svetovej vojny a nasledujúce roky priniesli pre krajiny východnej Európy radikálne zmeny. V Poľsku, Československu, Maďarsku, Rumunsku, Bulharsku, Juhoslávii a v Albánsku sa s aktívnou pomocou Sovietskeho zväzu dostali k moci komunistické strany a postupne získali plnú kontrolu nad všetkými sférami verejného života. Bol vytvorený nový typ politického systému, ktorý sám seba definoval ako „socialistický“. Odohrali sa celkové spoločenské a ekonomické zmeny, pričom niektoré sa priamo dotýkali „Cigánov“, ktorí boli v rôznej miere a v rôznych obdobiach cieľom vládnej politiky.

VŠEOBECNÝ RÁMEC A ŠPECIFICKÉ ČRTY

Keď sa hovorí o takzvanom „socialistickom bloku“ vo východnej Európe, človek často nadobudne pocit, že tento termín zahŕňa monolitný totalitný systém priamo riadený z Moskvy, v ktorom dominujú rovnaké postupy vo všetkých sférach života. Do istej miery to tak aj bolo, ale aj napriek tomu si

jednotlivé krajiny udržali pomerne veľa rozdielov a špecifik. Monolitná uniformita východoeurópskych krajín pod nadvládou komunistických strán sa vytratila už koncom 40. rokov 20. storočia v Juhoslávii. V 50. rokoch sa vybralo svojou vlastnou cestou Albánsko. Aj napriek tomu, že Rumunsko zostalo členom Varšavskej zmluvy a Rady vzájomnej hospodárskej pomoci, prejavovalo v mnohých aspektoch istú mieru „nezávislosti“. Istým spôsobom

sa tento trend prejavil aj v ostatných krajinách východnej Európy. [II. 1]

V skutočnosti sa nedá hovoriť o nejakom všeobecnom modeli, ktorým by sa krajiny východnej Európy riadili predovšetkým vo sfére vnútornej národnostnej politiky. Na povrchu, na úrovni ideológie, existovala úplná jednota a každá krajina deklarovala, že jej národnostná politika bola založená na „princípoch marxizmu-leninizmu“; ale v praktických veciach sa dosť líšili.

KOMUNISTICKÁ EURÓPA

III. 1

Krajiny, ktoré mali výhradne komunistické vedenie

VÝCHODNÉ NEMECKO

POĽSKO

CESKOSLOVENSKO

MAĎARSKO

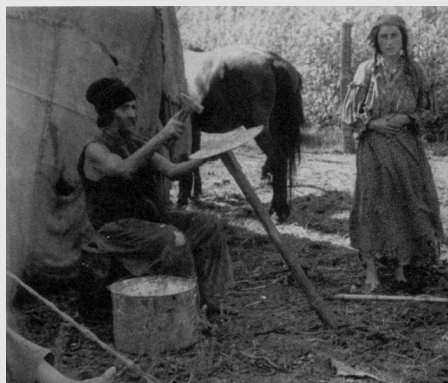
RUMUNSKO

JUHOSLÁVIA

BULHARSKO

ALBÁNSKO

ZSSR

III. 2
Med'otepec, Rumunsko, v roku 1956
(G. Lükö. Z Fraser 1992, str. 280)

III. 3
Ursari, krotiteľ medveďov, Bulharsko
(Rolf Bauerdick. Z Guy 2001, str. 328)

III. 4
Výrobcovia dreveného uhlia, Bulharsko
(Rolf Bauerdick. Z Guy 2001, str. 328)

III. 5
Obchodníci s kovom z mesta Meteol, Rumunsko
(Djurić/Becken/Bengsch 1996, str. 184b)

III. 6
Obchodník s koňmi, Rumunsko
(Djurić/Becken/Bengsch 1996, str. 184b)

III. 7
Výrobcovia tehál z mesta Craiova, Rumunsko
(Djurić/Becken/Bengsch 1996, str. 184b)

Pri značnom zjednodušení môžeme povedať, že vo východnej Európe existovali dva modely národnostnej politiky, ktoré je možné definovať ako „etno-národnostná“ a ako „post-imperiálna“. Prvý model dominoval v Poľsku, Maďarsku, Rumunsku, Bulharsku a v Albánsku (Československo k nim môžeme priradiť tiež, avšak s istým obmedzením, pretože to bol federálny štát pozostávajúci z dvoch krajín). Tieto krajiny tvoril jeden národ (v Československu dva), čo poskytovalo základ pre „národný štát“

a „menšiny“ (ostatné menšie komunity alebo akýkoľvek iný názov, ktorý sa v jednotlivých štátoch používal). Druhý model („post-imperiálny“) bol typický pre Sovietsky zväz a Juhosláviu. Tu, aspoň oficiálne, neexistoval jeden „hlavný“ národ, a teda ani menšiny, ale štát bol považovaný za komplexnú, hierarchizovanú štruktúru národnostných/etnických spoločenstiev s alebo bez svojej vlastnej štátno-administratívnej formy, ktoré boli zjednotené novým, „vyšším“ typom spoločnosti – „sovietsky ľud“ a

„Juhoslovania“.

Existencia rôznych prístupov štátov východnej Európy k Rómom však neznamená, že nemôžeme identifikovať spoločné princípy, pravidlá a modely. Tieto spoločné črty štátnej politiky voči Rómom, nech už boli v realite akékoľvek, sú pre tento región typické v konkrétnom historickom období (od konca Druhej svetovej vojny až po počiatky politických zmien koncom 80. rokov).

SEDENTARIZÁCIA KOČUJÚCICH RÓMOV

Sedentarizácia Rómov je typickým príkladom kombinácie spoločných a špecifických postupov v jednotlivých

krajinách východnej Európy. Čo je v tomto prípade spoločné je to, že procesy usadzovania (alebo aspoň značné obmedzenie kočovania) Rómov sa odohrávali počas celého obdobia, na ktoré sa teraz sústredíme, a to vo všetkých krajinách východnej Európy. Tieto

procesy v jednotlivých krajinách však majú svoje vlastné špecifiká.

V každej krajine východnej Európy sa k procesu sedentarizácie pristúpilo v inom čase. Samozrejme, nie je možné určiť presné čísla, avšak môžeme predpokladať, že 3/4 všetkých

V niektorých regiónoch východnej Európy vykonávajú Rómovia zamestnania, ktoré si nevyžadujú trvalé bydlisko. Povolania kočujúcich Rómov do istej miery prežili nariadenia komunistických režimov, ktoré mali za cieľ to, aby sa kočujúci Rómovia usadili ako aj všeobecný trend smerom k sedentarizácii. Až do nedávna napríklad existujú cvičitelia medveďov, ktorí predvádzajú svoje zvieratá turistom na pobreží Čierneho mora alebo obchodníci s koňmi.

III. 8

III. 9

„V Maďarsku existuje malá skupina družstiev kováčov, ktoré sú vedené Rómami. Kovácke družstvo v Nogradmegyer existuje napríklad od roku 1951. Dedina bola obývaná cigánskymi výrobcami klinec a muzikantmi, obe skupiny si v dlhotrvajúcom procese vytvorili svoje družstvá, ktoré dnes už produkujú viaceré produkty.“

(Preložené z Gronemeyer/Rakelmann 1988, str. 121f.; III. 8. ibid. str. 138)

SEDENTARIZÁCIA NOMÁDOV: REPRESIA ALEBO POMOC?

Dnešný pohľad na problematiku usadzovania kočujúcich Rómov v východnej Európe sa stáva predmetom záujmu rôznych odborníkov. V mnohých vedeckých publikáciách a publikáciách, ktoré sa venujú ľudským právam, sa na tento proces nazerá ako na vrchol represívneho postupu komunistických strán voči Rómom. Tento pohľad zdieľajú aj niektorí rómski aktivisti, ktorí však pochádzajú z tých skupín Rómov, ktoré už boli usadené celé stáročia. Všeobecne sa dá povedať, že vo východnej Európe mali Rómovia, a predovšetkým samotní kočujúci Rómovia, k nariadeniam vedúcim k usadeniu pozitívny vzťah. Najlepšie ich formulujú tí, ktorí týmto procesom prešli. Pozitívny postoj je silnejší napríklad v Bulharsku alebo v krajinách bývalého Sovietskeho zväzu ako v Československu alebo v Poľsku, kde bol proces usadenia spojený s represívnymi nariadeniami (konfiškácia koňov a majetku).

Pri hodnotení politiky núteného usadzovania kočujúcich Rómov je oveľa dôležitejší iný faktor. Počas obdobia päťdesiatych až sedemdesiatych rokov 20. storočia začala kočovný spôsob života v krajinách východnej Európy ovplyvňovať kríza. Vzhľadom na spoločenské a ekonomické podmienky museli sami kočujúci Rómovia hľadať príležitosti na usadenie sa (alebo hľadať možnosti, ako viesť polokočovnícky spôsob života) aj nové ekonomické stratégie. K aktívnemu zasahovaniu štátu prišlo vo vhodnom historickom momente (čo je v histórii štátnych zásahov voči Rómom veľmi ojedinelý jav) a štát zásadne napomáhal prirodzenému vývoju komunity a jej integrácii, napríklad prostredníctvom poskytovania pôžičiek a finančnej podpory na stavbu obydlií.

III. 10

Rómov v Poľsku a najmenej 2/3 všetkých Rómov žijúcich v Sovietskom zväze boli (polo-)kočovné skupiny. Na druhej strane stálo Bulharsko a Československo, kde kočujúci Rómovia netvorili ani 5% celkovej populácie Rómov. V ostatných krajinách bol pomer kočujúcich Rómov rôzny, napríklad v Rumunsku a Juhoslávii netvorili kočujúci Rómovia viac ako 1/3 a v Maďarsku a Albánsku nie viac ako 1/4 z celkového počtu rómskej populácie.

Vo väčšine východoeurópskych krajín pristúpil k sedentarizácii kočujúcich Rómov štát, a to buď prostredníctvom vládneho nariadenia alebo rozhodnutia strany (čo bolo v podstate to isté). Sovietsky zväz, kde špeciálny zákon zakazoval kočovný spôsob života, bol prvou krajinou praktizujúcou aktívnu politiku, ktorou chcel vyriešiť „problém“ kočovných Rómov. 5. októbra 1956 Prezídium Najvyššieho sovietu

ZSSR vydalo nariadenie s názvom „Začleňovanie kočovných Cigánov do pracovnej činnosti“. Rovnaký model bol aplikovaný aj v Bulharsku, kde bolo nariadenie s názvom „Vyriešenie problémov cigánskej menšiny v Bulharsku“ prijaté Ministerskou radou v roku 1958. V Československu bol v ten istý rok prijatý zákon s názvom „Zákon o trvalém usídlení kočujúcich osob“, pričom rozdiely sú prakticky zanedbateľné. V Poľsku po neúspešnom pokuse vlády z roku 1952 presvedčiť kočujúcich Rómov, aby sa usadili dobrovoľne v málo obývanej západnej oblasti Poľska (odkiaľ deportovali nemecké obyvateľstvo), vydalo Ministerstvo vnútra v roku 1964 rozhodnutie o povinnom usadení kočujúcich „Cigánov“. V Rumunsku sa začali uplatňovať špeciálne opatrenia, ktoré mali za cieľ priviesť kočujúcich Rómov k usadlému spôsobu života

po roku 1977, keď Ústredný výbor Komunistickej strany Rumunska prijal program na ich spoločenskú integráciu. V tomto programe je sedentarizácia jedným z bodov, avšak nie tým najdôležitejším.

V ostatných východoeurópskych krajinách nebola sedentarizácia Rómov s kočovným spôsobom života regulovaná nijakým špeciálnym politickým nariadením, skôr bol tento proces zahrnutý do všeobecnej legislatívy (požiadavka trvalého bydliska, vyžadovanie trvalého zamestnania atď.). V Maďarsku sa tento proces odohral v druhej polovici 50. rokov, v Albánsku a Juhoslávii v 60. a 70. rokoch 20. storočia.

Je potrebné podotknúť, že štátne pravidlá platiace pre sedentarizáciu kočujúcich Rómov nie vždy viedli k požadovaným výsledkom. V Sovietskom zväze časť Rómov, ktorí sa oficiálne usadili, viedla aj naďalej až do 60. rokov

POLSKO: DÔSLEDKY POVINNÉHO USADENIA

„Pri násilnom usídľovaní v roku 1964 úrady jednoducho nepripravili žiadne stratégie, ako by Rómom pomohli začať viesť nový spôsob života. Neexistovali pre nich žiadne vhodné byty, žiadna práca a nič, čo by im umožnilo postupne sa prispôsobiť širšej spoločnosti a zmeniť zaužívané vzory predchádzajúceho spôsobu života. Tam, kde boli pridelované mestské byty „bežným ľuďom“, sa čoskoro objavili konflikty. [...] V nasledujúcich rokoch, po tom, ako boli Rómovia v dostatočnej miere odvrátení od ich kočovného spôsobu života, úrady o nich stratili záujem úplne. Na tomto pozadí si Rómovia vytvorili vzorce prispôsobovania sa ich novému spôsobu života. Rómovia začali obchodovať s cudzími menami a cennosťami – predovšetkým so zlatom, autami, starožitnosťami a kobercami. Tí, ktorí mali príbuzných v zahraničí, mali viac príležitostí na zárobok, pretože pašovali tovar alebo predávali autá ukradnuté v západnej Európe.“

III. 11 (Mróz 2001, str. 257f.)

III. 12

„Cigánski hrdinovia socialistickej práce“. Sofia, koniec 40. rokov, v strede Šakir Pašov, vtedy poslanec v Bulharsku.

(Z archívu Studii Romani, Sofia, Bulharsko)

20. storočia svoj tradičný spôsob života, keď sa postupne začali zaoberať novými ekonomickými aktivitami. Kočovný spôsob života už postupne vymieral (aj keď sa ešte nevytratil úplne), aj v Juhoslávii. V Bulharsku niekoľko skupín Rómov, ktorí oficiálne vlastnili obydlia

a mali trvalé zamestnanie, pokračovali vo kočovaní počas letných mesiacov, čo bol tradičný model kočovného života na Balkáne. Najhoršie výsledky zaznamenala politika sedentarizácie v Rumunsku, kde bolo pri sčítaní ľudu v roku 1977 oficiálne uvedených 66 500 kočujúcich

Rómov. Model sezónneho kočovníctva viacerých rómskych skupín v Rumunsku sa zachoval až dodnes. [II. 2-10]

URÝCHLENÁ INTEGRÁCIA

Nariadenia zamerané na spoločenskú integráciu Rómov dominovali vo všetkých krajinách východnej Európy, ich praktické uvádzanie do praxe sa však líšilo. Vyskytli sa dva rôzne prístupy, ktoré sú aktuálne ešte aj dnes, a to „všeobecný prístup“ a „špeciálny prístup“. „Všeobecný prístup“ je charakteristický neexistenciou špeciálnych štátnych nariadení pre spoločenskú integráciu Rómov, čo znamená, že pre Rómov platili tie isté nariadenia ako pre celú populáciu. „Špeciálny prístup“ považuje Rómov za samostatnú komunitu so špecifickými problémami, čo si vyžaduje aj odlišné nariadenia, ktoré by tieto problémy riešili. Prvý prístup je typický predovšetkým pre Sovietsky zväz, Juhosláviu, Poľsko a Albánsko, kde neexistovali špeciálne vládne programy určené výlučne pre

Rómov (v ZSSR a Poľsku je jedna výnimka – program na sedentarizáciu kočovných Rómov). Jedinou sférou verejného života, v ZSSR, v ktorej sa všeobecný princíp prístupu k Rómom nedodržiaval, bolo zachovávanie a rozvoj ich etno-kultúrnej identity. Divadlo Romen v ZSSR bolo jedným z najpopulárnejších miest zábavy v Moskve. Existovalo viac ako 100 rómskych hudobných a tanečných súborov, ktoré boli zaregistrované pod rôznymi inštitúciami a rómska hudba bola veľmi obľúbená a vo veľkých nákladoch sa vydávala na hudobných platniach. Populárny bol aj „cigánsky“ folklór. Situácia v Juhoslávii, s aktívnou podporou štátu, bola podobná. Situácia bola čiastočne rovnaká aj v Poľsku, aj keď v oveľa menšom meradle. [II. 11]

V ostatných štyroch krajinách (Československo, Maďarsko, Rumunsko a Bulharsko) prevažoval „špeciálny“ prístup k integrácii Rómov do spoločnosti. Prítomnosť takéhoto prístupu nevyklučuje

existenciu „všeobecného“ prístupu a v mnohých prípadoch sa spoločenská integrácia Rómov odohrávala v rámci celkovej štátnej legislatívy. Avšak štát sa rozhodol, že pre konkrétne problémy Rómov sú potrebné špeciálne nariadenia. Nariadenia o sedentarizácii boli iba jedným takýmto príkladom. [II. 14]

V Bulharsku bolo v roku 1958 prijaté „Uznesenie o záležitostiach cigánskej menšiny v Bulharsku“, po ktorom nasledovalo v roku 1978 nariadenie o „Ďalšom zlepšení práce medzi bulharskými Cigánmi, za ich aktívnejšie zapojenie sa do budovania socialistickej spoločnosti“. Rumunská komunistická strana pripravila „Program na spoločenské zapojenie Cigánov“ a v Československu po udalostiach z roku 1968 a po prijatí novej ústavy bola v roku 1972 prijatá „Konceptia celkovej verejnej a kultúrnej integrácie Cigánov“, ktorá bola prepracovaná a doplnená v roku 1976. Vo všeobecnosti všetky

“KONE, KRAVY A CIGÁNI”

„Vládne nariadenie 502/1965 predstavilo plánovaný program na presun Rómov z preľudnených osád na Slovensku do vhodných lokalít v českých zemiach. Maximálny povolený pomer Rómov v pomere k ostatnému obyvateľstvu bol stanovený na 5 percent [...].

Ako rómsky hovorca sarkasticky poznamenal: „Naplánovali počty pre každú dedinu – počet koní, kráv a Cigánov’ [...].”

III. 13

(Z Guy 2001, str. 291)

„VŠEOBECNÉ” NARIADENIA SO „ŠPECIÁLNYMI” DOPADMI: STERILIZÁCIA V ČESKOSLOVENSKU

Na sterilizáciu v Československu sa obyčajne pozerá ako na drastický príklad „špeciálnej“ politiky voči Rómom vo východnej Európe – v takýchto prípadoch sa zväčša cituje nariadenie vydané Ministerstvom zdravotníctva z 29. februára 1972, ktoré dovoľovalo dobrovoľnú sterilizáciu žien, ktoré porodili viac ako štyri mentálne narušené deti. K sterilizácii prislúchala aj finančná podpora. Toto nariadenie, ktoré bolo teoreticky v súlade so „všeobecnými“ princípmi ostatných nariadení (teda nie priamo zameranými na Rómov), opakovalo (v jemnejšej forme) podobné normy a praktiky platné vo Švajčiarsku a v škandinávskych krajinách. Príklad však ilustruje, že teoreticky „všeobecné“ nariadenia môžu mať v praxi za následok „špeciálne“ a v mnohých prípadoch diskriminačné následky. Skôr ako by sa mali uplatňovať na privilegovaných členoch danej spoločnosti, reštrikčné nariadenia zvyknú byť uplatňované na už aj tak obmedzovaných členoch spoločnosti. V prípade „dobrovoľnej“ sterilizácie v Československu bola v sedemdesiatych rokoch viac ako polovica sterilizovaných žien Rómkom.

III. 14

tieto nariadenia obsahujú niekoľko základných pravidiel, ktoré by špeciálna štátna politika voči „Cigánom“ mala uplatňovať. Zasadujú sa za vytvorenie plného a trvalého zamestnania, riešenie problémov s bývaním a zdravotným stavom, neopomínajúc vzdelávací systém pre rómske deti ako aj zvýšenie stupňa vzdelanosti, podporu rómskej kultúry a iné. [II. 12]

V prístupoch jednotlivých krajín k Rómom sa samozrejme vyskytlo aj množstvo špecifických prvkov, ktoré vo svojich programoch zdôrazňovali. V

Bulharsku sa od roku 1961 začali zakladat' špeciálne internátne školy pre rómske deti a od roku 1966 sa niektoré školy, ktoré navštevovali rómske deti, transformovali na „Všeobecné stredné školy zamerané na pracovnú výchovu“. V Rumunsku boli prijaté špeciálne nariadenia, ktorých cieľom bolo zredukovať počet detí v rómskych rodinách (rodinné prídavky boli udelené len rodinám s maximálne piatimi deťmi), a to kvôli vysokému počtu opustených rómskych detí vyrastajúcich v detských domovoch. V Maďarsku boli v roku 1961 prijaté špeciálne nariadenia,

ktoré mali za cieľ ukončiť diskrimináciu Rómov v maďarskej spoločnosti a program zameraný na skvalitnenie bývania prijatý v roku 1964 obsahoval aj likvidáciu 2500 rómskych usadlostí. V Československu nariaďovalo rozhodnutie prijaté v 1965 zbúranie rómskych osád, predovšetkým na východnom Slovensku a rozptýl ich obyvateľov do slovenských miest a dedín aj do priemyselných regiónov Českej socialistickej republiky. [II. 13]

KULTÚRNE A HISTORICKÉ DEDIČSTVO

Rozdiely v prístupe jednotlivých štátov boli často determinované alebo minimálne ovplyvnené predchádzajúcimi kultúrnymi a historickými modelmi. V skutočnosti sa nami spomínané východoeurópske krajiny sformovali v 19. a 20. storočí, a to na základe rozpadu troch veľkých historických ríš – Osmanskej ríše, Rakúsko-Uhorska a Ruskej ríše, pričom každá z nich ponúkala iný model prístupu štátu k Rómom. Detaily týchto troch základných modelov a ich vplyv na neskorší historický vývoj môžu byť

ilustrované prostredníctvom príkladu zákonov o bývaní v rôznych krajinách východnej Európy.

Staré imperiálne, kultúrne a historické špecifiká týchto troch veľkých štátnych útvarov sa priamo odrážajú na modeloch bývania usadených Rómov (ktorí výrazne prevažovali nad kočujúcimi Rómami v Osmanskej ríši a Rakúsko-Uhorsku). V Osmanskej ríši (teda Bulharsku, Albánsku a väčšej časti Juhoslávie a Rumunsku) žili Rómovia v rámci osídlenia vo svojich vlastných etnicky podmienených štvrtiach, ktoré sa nazývali „mahala“, rovnako ako aj iné etnické komunity. V Rakúsko-Uhorsku

(a teda v Maďarsku, Československu a veľkej časti Rumunsku a v menšej miere v Juhoslávii a Poľsku) žili Rómovia v samostatných osadách mimo ostatného osídlenia, niekedy až na kilometre vzdialení. V Maďarsku sa takéto sídlisko nazývalo „ciganytelep“, na Slovensku „osada“, „kolónia“, v Rumunsku „kolónia“, „tigania“ a „osada“ v južnom Poľsku, atď. V Ruskej ríši (neskôr ZSSR a časť Poľska) žili Rómovia v zmiešaných dedinách s ostatným obyvateľstvom, zvyčajne v jednom až desiatkach domov, ktoré boli postavené vedľa seba (s výnimkou Zakarpatska, kde prevládal rakúsko-uhorský model).

EMANCIPÁCIA V JUHOSLÁVII

„Aj napriek etnickým a politickým tenziám, ktoré nasledovali po smrti Tita v roku 1980, boli do mestských rád zvolení prví Rómovia a Sait Balić z Niš sa stal členom Srbského národného parlamentu. O štyri roky neskôr bolo okrem jedného kresla v Srbskom parlamente zvolených do mestských alebo provinčných rád päťdesiattri Rómov [...]. V roku 1981 sa začal v Belehrade vysielat' prvý dvojjazyčný rozhlasový program, vysielanie bolo v srbčine a rómčine a program, ktorý trval až do roku 1987, sa volal 'A šunen romalen' (Počívajte, Rómovia).”

III. 15

(Z Kenrick 2001, str. 406)

BULHARSKO: SCHOVÁVANIE RÓMOV

Bulharsko bolo vyhlásené za unitárny (jednonárodný) štát, v ktorom žili iné národnosti; „bulharským Turkom“ bol prisúdený bulharský pôvod, táto menšina mala byť donútená prijať tureckú identitu pod nátlakom osmanskej nadvlády. Keďže v prípade Rómov nebolo možné nájsť žiadne takéto „vedecké“ vysvetlenie ich bulharského pôvodu, oficiálne prestali existovať. Rómovia sa nespomínali na verejných miestach, v médiách ani akademických publikáciách a na mnohých miestach boli rómske osady pozdĺž železničných tratí a diaľnic schované za betónové múry. Táto absurdná politika nepriniesla žiadne výsledky a určite nepomohla úspešnej integrácii Rómov do bulharskej spoločnosti, naopak, dosiahla presne opačný efekt.

III. 16

K tomu sa vzťahujúce prístupy štátu k Rómom v krajinách východnej Európy sú v súlade s historicky podmienenými okolnosťami. V Maďarsku a na Slovensku prevládala tendencia úplne odstrániť oddelené rómske osady, čo sa v Maďarsku do

veľkej miery aj podarilo. Väčšina z približne 2500 “ciganyteľ” bola zničená. V Rumunsku bola štátna politika voči rómskym obydliam nekonzistentná, podobne ako je rôznorodé aj historické dedičstvo. V Bulharsku nebolo už prijaté nariadenie o odstránení rómskych štvrtí

nikdy naplnené reálnou aktivitou, kým v Juhoslávii a v Albánsku, rovnako ako v Sovietskom zväze a Poľsku, konkrétne špeciálne postupy ohľadne iba rómskych osídlení neexistovali.

ORGANIZÁCIE – „RÓMSKE HNU Tie“ V JUHOSLÁVII

Dôležitou črtou štátnej politiky krajín východnej Európy bol ich prístup k rómskym organizáciám. V skutočnosti nebolo takúto organizáciu možné založiť ani rozvíjať bez odobrenia a aktívnej podpory štátu a straníckych štruktúr. [II. 15]

S ohľadom na toto pozadie sa tlak na organizovanie a emancipáciu, ktorý sa postupne vytvoril medzi Rómami v západnej Európe a ktorý od polovice sedemdesiatych rokov viedol k založeniu rôznych organizácií a nakoniec aj k počiatku takzvaného „rómskeho hnutia“, v krajinách východnej Európy v tom istom čase neprejavil v podobe porovnateľných

výsledkov. Aj napriek tomu sa v Bulharsku a Československu objavili viac alebo menej ojedinelé a krátkodobé iniciatívy tohto typu. V Maďarsku boli organizované značné množstvo kultúrnych aktivít.

Situácia v Juhoslávii bola odlišná. V článku z roku 1969 uverejnenom v belehradských novinách “Večerni Novosti” Róm a dlhodobý komunistický funkcionár, politický väzeň, partizán v Druhej svetovej vojne a člen Ústredného výboru Únie juhoslovanských komunistov Slobodan Berberski vyhlásil, že juhoslovanskí Rómovia vytvoria svoju vlastnú organizáciu, ktorej hlavným cieľom bude pomáhať Rómom v Juhoslávii dosiahnuť štatút „národnosti“ (v tom čase mala Juhoslávia zložitý hierarchický systém štátnej legislatívy, ktorý rozlišoval viaceré kategórie svojich

občanov – etnické skupiny, národnosti a národy).

Po vytvorení „Rómskej asociácie“ v roku 1969 sa začal proces vytvárania pobočiek v jednotlivých republikách a neskôr aj v mestách. Popritom sa vytvárali aj rómske spolky (kultúrne, športové, atď.). V sedemdesiatych rokoch existovalo viac ako 60 rómskych organizácií a ich počet neustále narastal. Juhoslovanský štát podporoval rôzne iniciatívy, veľké kultúrne podujatia (festivaly, na ktorých vystupovali rómske súbory), v rómčine vychádzali knihy, v Kosove začala televízia a rádio vysielat' v rómčine. V roku 1986 boli existujúce rómske spolky zjednotené do Únie rómskych spolkov v Juhoslávii.

INTEGRÁCIA A/ALEBO ASIMILÁCIA

Vždy, keď sa rozoberá štátna politika voči Rómom vo východnej Európe počas takzvaného „socialistického obdobia“,

nesú sa všetky závery v duchu „studenej vojny“. Na prístup štátov k Rómom, rovnako vcelku ako aj na jeho jednotlivé prejavy, sa nazerá ako na ostatné nespočetné zločiny totalitných režimov. Keďže dnes je ešte stále pohľad zahmlený ideologickými klišé, je ťažké nájsť

objektívnu pravdu a analyzovať štátnu politiku v celej jej šírke.

Hlavným problémom je dosiahnuť jasné rozlíšenie a stanoviť vzťah medzi dvoma navzájom prepojenými a často presahujúcimi procesmi – procesmi integrácie a asimilácie. V priebehu

III. 17

Rómske obydlia (v popredí) a bloky panelových domov vo Filakove na juhovýchodnom Slovensku. V sedemdesiatych rokoch boli rómske obydlia odstránené a ich obyvatelia boli premiestnení do novopostavených panelových domov. V železiarňach (na obrázku vidno komín v pozadí) pracovalo 8000 ľudí, medzi ktorými (až do roku 1989) boli stovky Rómov. Po zmene režimu bola továreň predaná a znovu založená ako súčasť nadnárodnej spoločnosti. Dnes z 800 ľudí, ktorí v továrni pracujú, nie je rómskeho pôvodu ani jeden.

(Z dROMa 1/2004, str. 10)

histórie mnoho etnických skupín, ktoré žili obklopené cudzími národmi, prešli od integrácie do spoločnosti k asimilácii (či už to bol prirodzený proces, alebo výsledok istých nariadení štátu). Ak vo svojom uvažovaní postupujeme na základe tohto modelu (ktorý v žiadnom prípade nie je univerzálny) a aplikujeme ho na situáciu Rómov, potom každý štát východnej Európy prijímal nariadenia, ktoré mali za cieľ Rómov asimilovať.

Bulharsko je jedinou krajinou východnej Európy, v ktorej politika integrácie Rómov mala za cieľ ich úplnú a bezpodmienečnú asimiláciu. Postoje k Rómom tu boli podriadené nariadeniam zameraným na tureckú menšinu. V rozhodnutí „Politbura“ z roku 1962 sa píše o „negatívnych tendenciách turkifikácie“ medzi bulharskými moslimami, „Cigánmi“ a Tatármi, čo malo za následok politiku „povzbudzovania“ zmeny turecko-arabských mien na mená bulharské. Posledné štádium tejto politiky bolo spojené s takzvaným „procesom obrody“ v zime 1984 – 1985, keď si za asistencie tajnej služby museli mená zmeniť všetci Turci, bulharskí moslimovia (Pomakovia) a moslimskí Rómovia. V skutočnosti bol tento „proces obrody“ násilnou asimiláciou, ktorá bola v poslednej fáze vykonávaná násilím. [II. 16, 17]

Tendencie k asimilácii bolo možné spozorovať aj v prístupe štátu k Rómom v Maďarsku, Československu a do istej miery aj v Rumunsku. V päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch 20.

storočia sa v maďarskej spoločnosti viac-menej otvorene hovorilo o „prirodzenej asimilácii Cigánov“. V sedemdesiatych rokoch bola už logika štátnej politiky odlišná, ak by sme to pomenovali moderným termínom, bola vedená v konštruktívnom duchu. Maďarský štát začal podporovať integráciu Rómov do spoločnosti, rovnako ako uchovávanie a rozvoj ich etnickej kultúry, avšak ani to im nezaručovalo štatút národnostnej menšiny, tak ako sa to podarilo dosiahnuť iným menšinám. Logickým záverom tohto prístupu bola v priebehu času asimilácia. Prístup štátu k Rómom v Československu kopíroval viac-menej podobné princípy. Tu na základe oficiálnych noriem boli Rómovia definovaní ako komunita odlišnej povahy, ktorú nie je možné porovnať s ostatnými menšinami. Rómovia mali iný status („obyvatelia cigánskeho pôvodu“). Prístup štátu k Rómom bol definovaný ako „spoločenská integrácia“ a „akulturácia“, čiže prispôbenie sa inej kultúre, čo však v praxi znamenalo (bez toho, aby bol tento proces priamo formulovaný v oficiálnych dokumentoch strany a štátu) riadenie rozvoja smerom k budúcej asimilácii.

Situácia v Rumunsku bola viac-menej podobná. Tu viedla asimilácia Rómov do rumunskej spoločnosti k výnimočnému stavu, keď veľké skupiny ľudí rómskeho pôvodu stratili (celkovo alebo čiastočne) svoju rómsku identitu ako aj etnické a kultúrne črty. Rumunsko tento stav považovalo za normálny, a preto problémom Rómov nevenovalo veľkú pozornosť, považovalo za problémy za

sociálne a za problémy spojené s odlišným etnickým pôvodom. [II. 18]

Hovoriť o postupoch asimilácie a tendenciách k asimilácii Rómov v štátnych politikách v ostatných východoeurópskych krajinách by nebolo relevantné. Prístup Poľska a Albánska, teda krajín, ktoré sú založené na modeli „jedného národa“, a ich štátna politika voči Rómom bola taká nepatrná a nevýznamná, že o nej v tomto kontexte ani nemôžeme hovoriť. Rómovia v Juhoslávii nastolili otázku o získaní oficiálneho štatútu, ktorý by bol rovnocenný s ostatnými národmi, avšak absencia takéhoto štatútu sa nedá vysvetliť ako podpora asimilačnej politiky (nakoniec im, krátko pred rozpadom Juhoslávie, bol takýto štatút udelený). Koncept „juhoslavizmu“ predpokladal transformáciu všetkých národov na nový typ spoločenstva („Juhoslovania“), ktorý si nevyžadoval predchádzajúcu asimiláciu Rómov do iných národov.

Situácia bola podobná v ZSSR, kde sú Rómovia len veľmi málo početnou komunitou (v porovnaní s percentuálnym zastúpením iných etníc v Sovietskom zväze) a bolo by naivné hovoriť o špeciálnej politike zameranej na ich asimiláciu. To, čo v Sovietskom zväze prevládalo, bol koncept budúceho „sovietskeho národa“ (metafora veľmi podobná dnešnému konceptu „jedotnej európskej rodiny“), ktorý predpokladal zjednotenie všetkých národov v kvalitatívne novej formácii.

RUMUNSKO: RÓMOVIA AKO DRUHORADÝ CIEĽ „SYSTEMATIZÁCIE“

Známa politika „systematizácie“, ktorej autorom bol Nicolae Ceausescu, v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch zahŕňala masové deštrukcie osobitných mestských a vidieckych štvrtí a osídlenie ich obyvateľov v nových bydliskách. Dialo sa tak predovšetkým v Sedmohradsku, čo viedlo aj k vnútornej migrácii Rómov v rámci samotného Rumunska. Táto politika však nebola priamo namierená proti Rómom, ako sa niekedy

predpokladá, ale v národnom meradle bola namierená skôr na zníženie počtu maďarskej menšiny a Rómovia boli v tomto prípade vnímaní ako zástupcovia väčšiny, teda rumunského národa, takýmto spôsobom ciele asimilácie Rómov boli ponechané svojmu prirodzenému osudu v ďalekej budúcnosti.

III. 18

ZÁVER

Ak si uvedomíme, že hodnotíme celkový výsledok z dnešného uhla pohľadu a že tými najdôležitejšími kritériami sú dosiahnutie vyššieho stupňa integrácie a súčasne zachovanie etnických a kultúrnych hodnôt, môžeme povedať, že vo všeobecnosti celkový prístup štátov k Rómom (nie iba jednotný prístup!), bez ohľadu na stanovené ciele, mal nakoniec na Rómov vo východnej Európe rôznorodý dopad. Na jednej strane životné podmienky Rómov ako aj stupeň vzdelanosti zaznamenali v porovnaní s

predchádzajúcimi obdobiami rapídne zlepšenie, miera integrácie sa zvýšila a sformovala sa aj skupina relatívne dobre vzdelaných Rómov atď. Na druhej strane však za túto integráciu bola zaplatená vysoká cena. Mnohí Rómovia vo východnej Európe nastúpili na cestu spoločenskej degradácie a marginalizácie, proces, ktorý sa značne zintenzívnal a dosiahol nové temné zákutia koncom 80. rokov po spoločensko-ekonomických zmenách v tomto regióne. Pričom príznačné je, že tieto negatívne procesy sú prítomné predovšetkým v krajinách s jasne formulovanou po-

litikou voči Rómom (v Čechách a na Slovensku, v Maďarsku, Rumunsku a Bulharsku) a do menšej miery tam, kde takáto politika nebola taká jednoznačná alebo chýbala úplne. Pozitívne výsledky prístupov jednotlivých krajín k Rómom boli dosiahnuté predovšetkým vďaka celkovému spoločenskému rozvoju a praktizovaním „všeobecných“ pravidiel voči Rómom (čiže rovnakých, aké platia pre všetkých občanov) a do menšej miery vďaka „špeciálnym“ pravidlám určeným iba pre Rómov.

Bibliografia

Achim, Viorel (1998) Țigani în istoria României. București: Editura Enciclopedică | **Barany, Zoltan (2001)** *The East European Gypsies. Regime Change, Marginality, and Ethnopolitics.* Cambridge: Cambridge University Press | **Crowe, David M. (1995)** *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia.* London / New York: I. B. Tauris Publishers | **Davidova, Eva (1995)** *Romano Drom. Cesty Romu 1945-1990. Zmeny v Postavení a Žpusobu Života Romu c Cechach, na Morave a na Slovensku.* Olomouc: Palacky University | **Djurić, R. / Becken, J. / Bengsch, A. B. (1996)** *Ohne Heim - Ohne Grab. Die Geschichte der Sinti und Roma.* Berlin: Aufbau Verlag | **Fraser, Angus (1992)** *The Gypsies.* Oxford / Cambridge: Blackwell | **Gronemeyer, Reimer (1983)** *Zigeunerpolitik in sozialistischen Ländern Osteuropas am Beispiel der Länder Ungarn, Tschechoslowakei, Polen.* In: Gronemeyer, Reimer (ed.), *Eigensinn und Hilfe. Zigeuner in der Sozialpolitik heutiger Leistungsgesellschaften.* Giessen: Focus Verlag, pp. 43-183 | **Gronemeyer, Reimer / Rakelmann, Georgia A. (1988)** *Die Zigeuner. Reisende in Europa.* Köln: DuMont Buchverlag | **Guy, Will (2001)** *The Czech lands and Slovakia: Another false dawn?, in: Guy, Will (ed.) Between Past and Future: the Roma of Central and Eastern Europe.* Hatfield: University of Hertfordshire Press, pp. 285-332 | **Kalinin, Valdemar (2003)** *Zagadki baltiiskikh tsygan (Rossiya, Estoniya, Litva, Latvija, Polsha).* Vitebsk | **Kenrick, Donald (2001)** *Former Yugoslavia: a patchwork of destinies.* In: Guy, Will (ed.) *Between Past and Future: the Roma of Central and Eastern Europe.* Hatfield: University of Hertfordshire Press, pp. 405-425 | **Marushiakova, Elena / Popov, Veselin (1997)** *Gypsies (Roma) in Bulgaria.* Frankfurt am Main: Peter Lang | **Mróz, Lech (2001)** *Poland: the clash of tradition and modernity.* In: Guy, Will (ed.) *Between Past and Future: the Roma of Central and Eastern Europe.* Hatfield: University of Hertfordshire Press, pp. 252-267